XALQ ŞAİRİ BALAŞ AZƏROĞLU VƏ "21 AZƏR HƏRƏKATI"

"...onun şeirləri məhz insanları ayağa qaldıran, mübarizəyə və gələcəyə səsləyən yüksək poeziya örnəkləridir."

Anar.

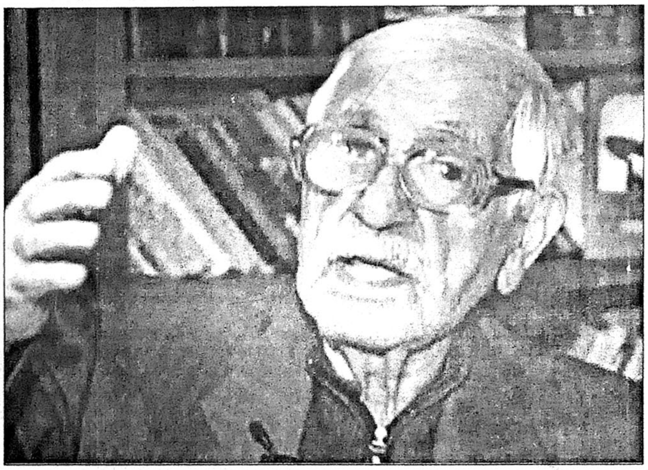

Sakibə ƏLƏSGƏROVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar müəllim

Cənubi Azərbaycanda 68 il bundan əvvəl baş vermiş İnqilabi Demokratik Hərəkatın fəallarından olan və bu mübarizənin detallarını bədii lövhələrə çevirən Balaş Azəroğlunu o taylı-bu taylı poeziyamızın ağsaqqalı adlandırırlar. Yaşadığı müddətdə yerindən, yurdundan, ehtiyaclarını təmin edən maddi imkanından uzaqlaşdırılaraq bir dəfə deyil, təkrar olaraq məcburi həyata yönəldilmək və bu həyatı yaşamağa dözmək hər kişinin işi deyil. Mühitindən tez-tez ayrılmaq, məcburi düzənsizlik yaşamaq yaradıcı şəxslər üçün daha da ağır və mənəviyyatı tükədici bir vəziyyətdir. Ancaq B.Azəroğlu bütün bunlara dözdü, uzun illər yaşadı və yaratdı. İllərin ona olan "əzazilliyi" onun inqilabi Hərəkatda da, yaradıcılığında da, yaşamında da olan mövqeyinə zərər verə bilmədi. Görkəmli şair buna imkan vermədi, ən çətin günlərində də dimdik durdu və zamana meydan oxudu. Heç bir kəsin qarşısında əyilməyən, şeirlərini qiymət verilən yerlərdə oxuyan, mənəviyyatca bütöv, getdiyi məclislərdə hörmətlə qarşılanan, məddahçılıqdan uzaq ellər oğlunun məramı aydın idi:

Şeirim eldən alıbdır bu ilhamı, qüvvəni,
Mən nə şam, nə pərvanə, nə rübab şairiyəm,
Azadlığın carçısı inqilab şairiyəm.

Klassik ədəbiyyatı dərindən əxz edən şair üçün bütün yaradıcıların həyatı və yazdıqları gün kimi aydındır. Nəhəngləri də, mədahları da yaxşı tanıyır. Şaha, sultana zinətə, saraylara, səltənətə baş əyməyən şair özünü xalqının, vətəninin azadlığı uğrunda qurban verə biləcək bir gücdə hiss edir. Azadlıq hissini şəxsən yaşayan B.Azəroğlu onun uğrunda mübarizə aparmağı qeyrət işi sayır, bu mübarizə gücünü özündə və bütün fədailərdə görür.

Xalqına arxalanan şair qarlı qış və tufandan qorxmur. Xalqı da, özü də heç kəsdən kömək ummur, mübarizə gücünü özlərində görür.

Mən əl açıb göylərdən diləmədim azadlıq,
Mənim arxalandığım onlardan daha artıq.
Ölkələr həsrət çəkən afitab şairiyəm,
Azadlığın carçısı inqilab şairiyəm.
(Ərdəbil, 1941)

Bu şeirdə milli demokratik poeziyanın mübarizliyi var. Gənc bir şairin birdənbirə inqilabi mühitə düşməsi, az vaxtda bu mühiti mənimsəməsi təqdirəlayiqdir. Yaşının az olmasına baxmayaraq, şeirləri "ağır basır", elə bil ağsaqqal inqilab rəhbəri azadalıq mübarizəsinin manifestini elan edir. B. Azəroğlunun həmin dövr yaradıcılığı siyasi lirikanın "bütün açıqları"nı örtmək, bağlamaq gücündədir. O, Vətən üçün dişiylə zəncirləri qıra bilən, sinəsini süngü qabağına verən oğullar istəyir. Elə bil ki, XXI əsrin ən iradəli, ən vətənpərvər Azərbaycan oğlu Mübariz İbrahimovu 1945-1946-cı illərin qovğasına çağırır. Burada şair romantikası, təxəyyülü at oynatmır, tarixi həqiqət yaşanır və bədiiyyata çevrilir. Hicran dolu ömür sürən, həyatın məşəqqətləri ilə üzləşən, ömrünün gəncliyi vaxtsız olaraq tufanlarda solan, elindən, obasından ayrılan günahsız müqəssirə çevrildi Balaş Azəroğlu. Zəmanəsinin hər möhnətini dadan şair Vətəninin xatiri üçün dözdü. Xalqının rəşadətindən qürur duydu. Belə bir ömür, həyat yaşıyan Azəroğlunun xatirələri göz yaşı, ümid, ölüm, mübarizə, yurduna pənah gətirən insanların ürək göynədən anıları ilə doludur. O taya keçəndə bu tayın, bu taya gələndə o tayın həsrətiylə qovrulmaq, əlbəttə ki, ürək qanı hopmuş, həsrət dolu əsərlərin yaranmasına səbəb olacaq. Vətən torpağından, Babək, Səttarxan nəfəsli, nişanəli yurddan güc alan şair ona çəkilən dağlardan əyilmir.

Atamın səngəri məzarı oldu,
Üstünə bir qırıq kərpic qoyuldu.
Dostları süngüylə qazdı: "Mücahid"
Mənim də "Fədai" qalacaq adım.
Sabahkı döyüşə olmasam şəhid,
Başqa bir ad ilə yenə övladım
O gün vuruşacaq...
Bil, bu zülmətdən
Qurtaracaq səni, vətən, ay vətən.
(Bakı, 1948)

Sovet Azərbaycanının sosioloji təqiblərindən uzaqlaşaraq Cənuba gedən, oddan qaçarkən yalova tutulan, gəncliyinin çiçəklənən vaxtında özünü qanlı mübarizənin orta göbəyində tapan şair bundan şikayətlənmədi. İnqilab şairi artıq həyatında olan dəyişikliyi normal bir şəkildə mənimsəmişdi. Yaradıcılığı da, yaşayışı da başqa bir səmtdə idi. Xəzərdən uzaqlaşmışdı, Savalan ətəyinə, qədim Babək yurduna yerləşmişdi. Şair karvanların kədər gətirdiyi qədər sevinc apardığını da bilir. Amma şairin qulağında onu Güneyə gətirən karvanın sarvanının səsi, özü də qəmli, gəvə zənglərinin cingiltisi altında aramla bayatı deyən səsi eşidilirdi: ***"Ağ dəvə düzdə qaldı, Yükü Təbrizdə qaldı. Oğlanı qan apardı, Dərmanı qızda qaldı". (1938)***

Bu karvan onu Ərdəbilinə gətirmişdi. İllərlə Ərdəbil adı çəkiləndə könlü şad olan şair yazdığı "Ərdəbil" adlı şeirində özü haqqında ona hesabat verir. Üstəlik zaman-zaman bu şəhərin başına gələnləri xronoji olaraq xatırlamağa çalışır. Şair illərin Ərdəbilin köksünə çəkdiyi dağların, yüz-yüz müşküllərin keçəcəyinə inanır. Talanmış şəhərin hələ də cəlbedici tərəfləri, bol nemətləri var. İnqilabi mübarizənin Ərdəbilə də xoş günlər gətirəcəyinə inanır.

Vaxt keçər, dövran keçər,
qalmaz bu bünyad, Ərdəbil.
Onda bu könlüm kimi
könlün olar şad, Ərdəbil.

Qızılbaş ordusunun and içib silaha sarılan sələfləri Vətən yolundakı vuruşmalarda düşmənə diz çökdürəcək. Gənc nəsillərin də talan edilərək Londona aparılan nadir əlyazmaların tələb etməsinin vaxtı çatıb. Ərdəbilə - Şeyx Səfi məqbərəsinə uzaqdan-yaxından gələnlərin məramı müxtəlif olub. Kimi sırf ziyarət üçün, mənəvi təmizlənmək və tarixımizi xatırlamaq, üçün kimisi nəyisə gözəlti edib aparmaq üçün. Belə şeylərə göz yuma bilməyən ellər oğlu eldən aldığı qüvvət alan şeirlərində etirazını gur səslə, heç kimdən və heç nədən çəkinməyərək bildirir. Şair fikirlərində əzmli görünür. Tədqiqatçı Sabir Nəbioğlu yazır: "Azəroğlu həyatı boyu taleyin acı qismətinin qəm və həsrət karvanının doğurduğu əzablara dözməli olmuşdur. Amma nəzəri xüsusi cəlb edən cəhət bundan ibarətdir ki, o, bu yükün siqləti qarşısında heç vaxt mövmətini itirməmişdir.

Cənubi Azərbaycanda azad dünya uğrunda mübarizədə çox qəhrəmanlar həyatını qurban verib. Başqa ölkələrdən, onların qəhrəmanlarından güneylilərin fərqi ondadır ki, vətən uğrunda ölümü əvvəlcədən göz önünə alıblar. İnqilab şairinin xoşbəxtliyi Vətənin bu tərəfindən digər tərəfinə getməsi idi. Şimalda baş verən bütün ictimai-siyasi hadisələr bir qədər gecikməklə Cənuba da yansıyıb. Bu tarixi faktdır ki, inqilablar Güneydə daha güclü, daha partlayışlı əks-səda doğurub Xiyabaninin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən və məğlubiyyətlə sonlanan Təbriz üsyanından sonra xalqın vəziyyətinin ağırlığı Balaş Cənuba gedəndə hələ də davam edirdi. Həm xalqın, həm mətbuatın üzərində nəzarət çox güclü idi. Odur ki, Azəroğlu fars dilini və əlifbasını öyrənməyə diqqət edirdi. Rejim tək ona yox, Şimaldan gələn bütün mühacirlərə şübhə ilə yanaşırdı. Balaş Bakıdan Ərdəbilə pənah aparmış Ağakişi, Əbülfəz, Əsgər adlı mühacirlərlə ələqə saxlayır və dostluq edirdi. Şimala qayıtmaq çətinləşdiyinə görə şah rejiminin ciddi nəzarətində həyatlarını davam etdirmək qaçınılmaz olmuşdu.

İşsizlik, maddi çətinlik mühacirləri Bakıya doğru sürükləyirdi. Ancaq II Dünya müharibəsi vəziyyəti dəyişdirdi. 1941-ci ildə Sovet dövlətinin Sovet-İran müqaviləsinə əsasən qoşunlarını İrana, xüsusən Cənubi Azərbaycan bölgəsinə yeritməsi və ordu ilə birgə incəsənət xadimləri və ədəbiyyatçıların gəlişi çox sevindirici idi. Şimaldan gələn nümayəndə heyətinin tərkibində C.Xəndan, M.İbrahimov, O.Sarıvəlli, M.Rahim kimi yaradıcı insanların olması Cənubda mədəniyyətin, ədəbiyyatın inkişafında böyük rol oynadı. M.İbrahimov "Vətən yolunda" qəzetinin nəşrlərinə ciddi nəzarət edir və Təbrizdə inqilabi ideyaların yayılmasında bu mətbu orqanın rolu get-gedə artırdı. Azərbaycan dilində çıxan qəzetin ilk nömrəsi 1941-ci ilin payızında – oktyabrında işıq üzü gördü. 89 nömrədən sonra fasilə verən qəzetin 1944-cü ilin aprelindən 1946-cı ilin mayına kimi cəmi 406 sayı nəşr olundu. Əvvəlcə sovet şair, yazıçı, publisist və ədəbiyyatşünaslarının yazıları və köməyi ilə nəşr olunan qəzetin ətrafında sonralar xeyli sayda cənublu şair və mühərrirlər toplandı. Balaş Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Etimad, Fikrət, Əli Tudə və s. kimi tanınan insanların qəzetin şöhrət tapmasında və oxucu kütlələri arasında yayılmasında böyük rolu oldu. Balaş Azəroğlu daxil olmaqla digərləri də mədəniyyətin inkişafını onun əhali içərisində daha çox anlaşılması və kütləviliyində görürdülər. Sovet ordusu ilə bərabər Cənuba gəlmiş Qulam Məmmədlinin "Vətən yolunda" qəzetində əməkdaşlıq etməsi, bölgələrdə qabiliyyətli yazıçılar axtarması və Ərdəbildə B.Azəroğlu ilə görüşüb onu Təbrizə dəvət etməsi təsadüfi deyildi. Nümayəndə heyətinin əsas missiyalarından biri idi və bunu müvəffəqiyyətlə həyata keçirirdilər. Təkcə inqilabçı şair və yazıçılarla ələqə saxlamır, əsərləri bütünlüklə nəşr olunmayan, üzə çıxmayan şair və yazıçıların da həyatı və yaradıcılığı ilə maraqlanırdılar. Q.Məmmədli həmin dövrdə Cənubi Azərbaycanın Sabiri adlandırılan M.Ə.Möcüz Şəbüstərinin də əsərlərinin kütlə tərəfindən tanınması üçün çox işlər görmüşdü.

Azəroğlunun Təbrizə gəlməsi ona sənətin əsl yolunu göstərdi. Şairlər məclisində müəllimi C.Xəndanı şeirlərini, Azərbaycan və dünya klassiklərinin həyat və yaradıcılığı haqqında məruzələri dinlədi. "Şairlər məclisi"nin (7 yanvar, 1945) iclaslarında fəal iştirak etdi. Məclisin nəşr etdiyi jurnala şeirlərini verdi. Məclisin böyənilmiş ədəbi nümunələri içərisində onun da əsərləri var idi ki, bu əsərlər sonralar "Cövdət", "Yumruq", "Vətən yolunda" qəzetlərində, "Ziddi-faşist" vərəqələrində nəşr olunurdu. "Şairlər məclisi"nin üzvləri görkəmli şair və yazıçılara çevrildilər ki, onlardan biri də B.Azəroğlu idi.

S.C.Pişəvəri yazırdı ki, sözümüzün, hədəfimizin bir olması üçün bir cəbhədə birləşməliyik. Həmin dövrdə (1945. 3 sentyabr) Azərbaycan Demokratik Firqəsi yarandı. Ərdəbildə bölməsi yaradılan firqənin orqanı "Cövdət" qəzeti, qəzetin redaktoru isə B.Azəroğlu seçildi. Qəzetin ilk nömrəsində şairin "Gəlin, dostlar, gəlin" ("Çağırış") şeiri çıxdı və bu onun yerlilərinə müraciəti idi:

Vətənin qədrini duyanlar gəlsin.
Gəlsin qoy gözləri yolda qalanlar,
Səttarxan yurduna arxalananlar.
Gəlib axın-axın qoşulsun bizə,
Qaynayıb qarışsın sıx cərgəmizə.
Gəlin, vətən deyən cavanlar, gəlin,
Gəlib siz istəyən zamanlar, gəlin,
Gəl yapış ananın indi əlindən.

S.C.Pişəvəri Azəroğlunun bu şeirinin vərəqələrdə çap olunub Firqənin I qurultayında nümayəndələrə paylanılması üçün göstəriş verdi. Bu, qurultayın Məramnamə və Nizamnaməsi ilə bərabər paylanan bir çağırış şeirinin müəllifinin poetik və siyasi gücünün göstəricisi idi. Şair əsərində el oğullarını vətənin dar günündə köməyə çağırır. Körpəliyində səni saxlayan, həyatın fırtınalarından çıxaran ananın girdabda boğulduğu vaxt sənə ehtiyacı var. Yalnız əl-ələ verməklə, birləşməklə güc əldə edib Vətəni düşmən əlindən qurtarmaq olar.

Deyir: ***"Dar günümdür, oğul, gəlsənə.***
Gəl, yad pəncələrdən gəl qurtar məni.
Soydu quldur məni, hökmdar məni.
Gözlərim yollarda qaldı amandır,
Sönən çırağımı əlinlə yandır.
Bəlkə bu zülmətdən qurtaraq biz də,
Bir də qul olmayaq öz ölkəmizdə."
(Ərdəbil, 1945)

1946-cı ildə Təbrizdə "Şairlər məclisi"nin təşkil etdiyi müsabiqədə şairin bir şeiri II dərəcəli mükafata layiq görülmüşdür. Bu, onun "Səttarxan" adlı şeiridir. Zaman-zaman Səttarxanın, Bağırxanın, Xiyabaninin şəninə çox əsərlər yazılıb.

(Davamı 7-ci səhifədə)

(Əvvəli 6-cı səhifədə)

Azəroğlunun əsərində isə kədər, həsrət, qürur, şərəf kimi hisslər birlikdə addımlayır. Səttarxanın mənəvi varlığını hiss edərək vətənimə sadiq əsgər kimi əmrinə müntəzir dayanan şair heç vaxt sınaqdan namərd çıxmayan Azərbaycan oğludur. Səttarxan və digər şəhidlərin qanı onun damarından axır. Səttarxan Vətənimizə şan, şöhrət gətirdi, qüdrətimizi artırdı. Azərbaycan xalqı bütün adlı qəhrəmanlar kimi onu ürəklərdə yaşadır. Təbrizdə çox igidlər at oynadıb, çox qəhrəmanlar vuruşub, ancaq Səttarxan kimi bu qədər ucalmamışdır, zaman onun kimi qəhrəmanları az-az yetirir. O, özünü elin gözündə var olduğu qədər böyütdü. Xalqımız, tariximiz yaşadıqca Səttarxan da yaşayacaq, Babək, Cavanşir kimi. Xalqımız daima Koroğlu tək Misri qılınclara, ata arxa, kömək kimi baxıb. Cənubi Azərbaycanın dağlarında at üstündə, beli qılınclı çox igidlər vuruşub. Səttarxanı isə dünya tanıyır.

Müsəlmanı da, xristianı da onu igid kimi, xalqını sevən bir qəhrəman kimi təqdir edir.

Təbrizin qoynundan çox igid çıxıb
Fəqət ucalmamış Səttarxan kimi.
Çox az-az qəhrəman yetirir zaman
Bu el böyütdüyü qəhrəman kimi.

B.Azəroğlu xalq qəhrəmanının heyranıdır, hətta onu canlı olaraq görür. Onun at üstündə, süngü qabağında etdiklərini səngərdə də, qələmi ilə də etməyə hazırdır. Xalqına sevgisi, məhəbbəti məlum olan şair Səttarxanı ən əziz, ən böyük bir insan kimi qiymətləndirir:

İgidlərin qanı qanımızdadır.
Nə düşmən, nə ölüm qorxuzmaz bizi
Səttarxan hər zaman yanımızdadır.

S.C.Pişəvərinin başçılığı ilə milli-azadlıq hərəkatının qalib gəlməsi çox qürurverici idi. 1945-ci ilin 12 dekabrında (21 Azər) Milli Hökümət yarandı. Mədəniyyət, aqrar, sənaye

XALQ ŞAİRİ
BALAŞ AZƏROĞLU VƏ "21 AZƏR HƏRƏKATI"

sahələrində xeyli işlər görüldü, Azərbaycan dili dövlət dili kimi qəbul edildi. Həmin dövrdə "Şairlər məclisi" öz fəaliyyətində artıq yeni bir dönəm yaşamağa başladı. B.Azəroğlu yazırdı:

Dünya həsrət çəkən kömək bizdədir.
İranın elləri bizə göz dikib
Azadlıq günəşi demək bizdədir.
Bunu şərqlilər də bilmişdir artıq
Bizdən keçəcəkdir Şərqdə azadlıq.
(Təbriz, 1946)

Çeşməzar "Azərbaycan Demokrat Partiyasının yaranması və fəaliyyəti" əsərində Azərbaycan Demokratik hərəkatın Yaxın və Orta Şərq xalqlarının imperializm əleyhinə mübarizəsinin qüvvətlənməsində əhəmiyyətli rol oynadığını göstərirdi.

Azərbaycan Milli Hökuməti 1946-cı il dekabrın 20-də ləğv olundu. Sovet hökuməti aparıcı dövlətlərin təsiri ilə qoşunlarını Cənubdan çıxartdı və Azərbaycan Milli Hökuməti köməksiz vəziyyətdə, demək olar ki, taleyin ümidinə qaldı.

B.Azəroğlu – üzərindən qan, qovğa, ağır mübarizə keçmiş xalq şairi ümidini yenə sabaha dikdi. Düşmən Təbrizin cəlalını dağıtdı, şəhəri fırtınalı dənizə çevirdi. Ancaq şair gələcək zamandan bu məhkumluq zəncirinin qırılmasını gözləyir.

Azəroğlun qorxutmadı nə sürgün, nə dar,
Baxışlarda qəzəb vardır, ürəklərdə kin.
Xiyabandan qorxa-qorxa keçir ağalar,
Onlar bilir bu ellərin ürəyindəkin.
Onlar bilir azərilər dözməz heç zaman,
Bu məhkumluq zəncirini qırar bir səhər.
(Yalta, 1950).

ƏDƏBİYYAT:

1. Balaş Azəroğlu. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2004
2. Mədinə Gülgün. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2004
3. Ə.Rəhimli. S.C.Pişəvəri. Bakı, 2009
4. "Respublika" qəzeti. 11 may 2011-ci il
5. Sabir Əmirov. Azəroğlu. Bakı.
6. Cəfər Xəndan. Seçilmiş əsərləri. II cild. Bakı, 2010
7. Xalq şairi Balaş Azəroğlu və "21 Azər hərəkatı".